

УДК 338.43.02

Ільніцький А.І.

аспірант кафедри менеджменту організацій і адміністрування
Подільського державного аграрно-технічного університету

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Стаття присвячена дослідженню проблематики розвитку сільських територій, визначенню основних проблем на сільських поселеннях, формулюванню основних підходів щодо вдосконалення стратегій розвитку сільських територій, використовуючи європейський досвід.

Ключові слова: розвиток, сільські території, європейський досвід, стратегічне планування, сільське життя, місцеве самоврядування.

Ільніцький А.І. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОПИТ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

Стаття посвящена исследованию проблематики развития сельских территорий, определению основных проблем на сельских поселениях, формулировке основных подходов по совершенствованию стратегий развития сельских территорий, используя европейский опыт.

Ключевые слова: развитие, сельские территории, европейский опыт, стратегическое планирование, местное самоуправление.

Ilnitsky A.I. EUROPEAN EXPERIENCE RURAL DEVELOPMENT

The article investigates the problems of rural development. Determination of the main problems in the rural areas. Statement of the main approaches to improve development strategies in rural areas using the European experience.

Keywords: development, rural areas, European experience, strategic planning, local government.

Постановка проблеми. У період розбудови незалежної української держави важливим стає пошук шляхів вдосконалення територіальної організації сільських територій, зокрема регулювання процесу соціально-економічного розвитку сільських територій.

В Україні сільські території традиційно пов'язуються з агровиробництвом, тоді як розвинені країни характеризуються інтегрованим сільським розвитком. З огляду на загальносвітові тенденції збільшення важливості аграрного сектора в умовах світової продовольчої безпеки, сьогодні вже не залишається жодних сумнівів у тому, що концепція сільського розвитку є набагато ширшою порівняно з концепцією аграрного розвитку [2].

Задля вдосконалення стратегічного планування та прогнозування розвитку сільських територій України доречним є використання досвіду розвинутих країн світу. Запозичення вдалого досвіду розвинутих країн дозволить наблизити національну політику з розбудови сільської місцевості до світових норм, що має бути стратегічним завданням економічної політики нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення теоретичних положень стратегічного планування та дослідження проблем розвитку сільських територій внесли відомі вчені-економісти. Л.В. Хомич стверджує, що стратегічне планування розвитку території сьогодні розглядається як один із найбільш перспективних та ефективних механізмів реалізації довгострокової регіональної політики в умовах посилення самоорганізації територіальних громад різних рівнів [9, с. 142]. В.К. Збарський виділив чотири причини спонукання економістів займатися сталим розвитком сільських територій:

- по-перше, втома людей у багатьох країнах від «принад» високо урбанізованої цивілізації, зростання престижу сільського способу життя як альтернативи міському;

- по-друге, розуміння того, що без стійкого розвитку сільських територій неможливий прогрес і гармонійний розвиток суспільства в цілому;

- по-третє, посилювана криза сільського життя, перетворення сільських регіонів у зони бідності та соціального неблагополуччя;

- по-четверте, неефективність, а то й неможливість використання на селі механізмів розвитку, придатних для міських спільнот [5, с. 129].

В.І. Ткачук, Н.М. Куцмус зазначають, що на сьогодні державна підтримка розвитку сільських територій концентрується переважно довкола державного пільгового кредитування індивідуальних сільських забудовників, реформування та розвитку комунального господарства у сільській місцевості, інвестування в заклади охорони здоров'я, газифікацію, дороги, і основою виходу з кризи на селі повинні стати заходи, які в змозі сформувати належний рівень доходів як основи для створення якісних умов життя селян [8, с. 125].

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні основних проблем розвитку сільських територій, доцільному їх обґрунтуванні та формуванні основних критеріїв щодо вдосконалення стратегій розвитку сільських територій, використовуючи європейський досвід.

Виклад основного матеріалу. До найважливіших системних проблем, що гальмують розвиток сільських територій, слід віднести: економічні проблеми (зокрема, це переважно монофункціональність аграрного сектора, застарілі методи господарювання на селі, нарощування структурних диспропорцій сільськогосподарського виробництва, низький рівень матеріально-технічної бази); соціальні проблеми (погіршення демографічної ситуації в сільській місцевості та відмирання сіл, низький рівень якості життя сільського населення, високий рівень безробіття, значна трудова міграція сільського населення, занепад соціальної інфраструктури); екологічні проблеми (погіршення екологічної ситуації, деградація ґрунтів, поширення ерозійних процесів). Причинами, що зумовлюють гальмування процесу реалізації концепції сталого розвитку сільської місцевості, є недостатнє фінансування розвитку сільських територій, слабкий розвиток інституту місцевого самоврядування, відсутність ефективних механізмів здійснення програм сталого сільського розвитку.

Незважаючи на позитивні зрушення, в сільському господарстві України існує ще багато невирішених проблем. Зокрема, на регіональному рівні все ще збе-

рігається тенденція щодо недооцінки ролі сільських територій у загальній структурі економіки областей України. Основним видом виробництва на сільських територіях залишається аграрне виробництво, але нерозвиненими є несільськогосподарські види діяльності. Це посилює кризові тенденції в розвитку сільських територій, активізує процеси міграції працездатного сільського населення до міст.

Державна політика сталого розвитку сільських територій має включати систему правових, економічних і організаційних заходів, спрямованих на підвищення рівня і якості життя населення в сільській місцевості, підвищення ефективності сільського господарства й раціональне використання природних ресурсів. Відтак, особливої уваги потребує удосконалення таких складових механізму реалізації політики сталого розвитку сільських територій, як:

1. Нормативно-правове забезпечення (державне регулювання сталого розвитку сільських територій потребує відповідної нормативно-правової бази, спрямованої на розв'язання соціальних, економічних і екологічних проблем сільських територій).

2. Фінансове забезпечення (розширення доступу до субсидованих кредитів на розвиток альтернативних видів діяльності в сільській місцевості, створення системи грантового заохочення ініціатив сільських громад з благоустрою сільських поселень, збереження місцевого культурного й історичного надбання).

3. Наукове і кадрове забезпечення (поглиблення наукових досліджень сталого розвитку сільських територій, реалізація освітніх програм у сфері сталого розвитку сільських територій для фахівців фермерських господарств і сільських жителів).

4. Інформаційне забезпечення (підвищення доступу до статистичної інформації й проведення додаткових статистичних обстежень). Відповідно, реалізація концепції сталого розвитку сільських територій дозволить не лише вирішити найбільш нагальні економічні й соціальні проблеми українського села, але й зробити дієві кроки у відтворенні природних ресурсів і охорони навколишнього середовища [3].

Щодо сільського населення країн Європи, за статистичними даними, становить від 45-61% населення країни, що складає більше 75% усієї території Європи. Враховуючи дані аспекти, в країнах Європи постало питання щодо впровадження комплексних програм економічного розвитку сільських територій. Пріоритетне значення концепції стійкого економічного розвитку сільської території було яскраво відображено Європейською Конференцією по економічному розвитку сільських територій. Першим положенням даної конференції стало розгорнуте визначення стійкого економічного розвитку сільських територій. Його ціль – переорієнтувати у зворотний бік сільську еміграцію, боротьбу з бідністю, розши-

рення зайнятості населення, забезпечення рівності, можливостей і задоволення потреб населення, покращення якості життя, можливості для розвитку особистості, поліпшення сільського благополуччя. Між міськими і сільськими територіями повинен бути досягнутий більш справедливий баланс бюджетних витрат, капіталовкладень в інфраструктуру, збільшення фінансування програм економічного розвитку сільських територій.

В Європі політика стійкого економічного розвитку сільських територій тісно пов'язана та узгоджується з політикою просторового розвитку країн Ради Європи, що засновані на основі таких принципів стійкого економічного розвитку:

- просування територіального об'єднання через збалансований економічний розвиток областей та покращення конкурентоспроможності;

- перспективний розвиток, вироблене урбаністичними засобами і покращення відносин між містом і селом;

- просування рівних умов просторової доступності [10].

В Україні більшість інвестицій у сільське господарство надходить із недержавних джерел, питома вага яких у загальних обсягах інвестицій в основний капітал галузі становить 95-97%. Частка коштів державних (3-4%) і комунальних підприємств незначна (менше ніж 1%) і потребує збільшення до рівня, що забезпечуватиме виконання державних завдань щодо підтримки та регулювання інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки та сільській місцевості.

Економічний розвиток сільських територій ЄС базується на багатофункціональному сільському господарстві, фермах сімейного типу та захисті товаровиробників. Характерними заходами політики ЄС щодо стабілізації економіки сільських територій є політика цін (прямі закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію, інтервенційні закупівлі), компенсація витрат фермерам (експортні субсидії, компенсація витрат по втраті врожаю з об'єктивних причин, страхування доходів тощо). Для прикладу, у Німеччині та Польщі сукупні обсяги дотацій фермерам з національних бюджетів і Європейського співтовариства склали в останні роки, відповідно, 320 і 300 євро на гектар, тоді як в Україні – лише 70 гривень [7].

На національному та регіональному рівнях Європейського Союзу існує декілька концепцій (підходів), з яких можна чітко виокремити три концепції (моделі) розвитку сільських територій (таблиця 2).

Україна повинна використати досвід європейських країн, оскільки наявний потенціал здатний забезпечити розвиток сільських територій, активізувати формування нових, у тому числі несільськогосподарських, видів економічної діяльності; зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції

Таблиця 1

Розподіл видатків бюджету ЄС на 2006–2013 рр., млрд євро за цінами 2004 року

Видатки	Роки							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Сільське господарство	43,7	43,5	43,7	43,3	43,0	42,7	42,5	42,3
Розвиток сільської місцевості	12,3	13,7	14,2	14,7	14,9	15,1	15,3	15,5
Усього	56,0	57,2	57,9	58	57,9	57,8	57,8	57,8
Питома вага видатків на сільське господарство та розвиток сільських територій у загальних видатках бюджету ЄС, %	46,4	42,8	41,7	40,5	39,5	38,5	37,5	36,5

Джерело: [1, с. 48]

Таблиця 2

Моделі розвитку сільських територій

Характеристика	Моделі розвитку сільських територій		
	галузева	перерозподільча	територіальна
Цілі політики	Вирівнювання доходів з іншими галузями Зростання масштабів виробництва (на рівні підприємства) Інтенсифікація виробництва (капітал на одиницю площі / праці)	Компенсація впливу несприятливих природних і соціально-економічних чинників Скорочення відмінностей між відсталими сільськими районами та міськими районами Диверсифікація доходів сільськогосподарського підприємства	Використання внутрішніх ресурсів території Диверсифікація доходів сільськогосподарських підприємств Нові форми скорочення витрат Поширення форм диверсифікованих видів діяльності Формування несільськогосподарських видів діяльності (промислове і ремісничє виробництво, послуги тощо)
Тип привілейованої політики	Підтримка інвестицій у розвиток підприємства Пряма підтримка доходів виробників	Компенсаційні виплати гірським і депресивним районам Підтримка інвестицій у розвиток сільськогосподарського підприємства Диверсифікація джерел доходів сільськогосподарського підприємства	Підтримка диверсифікації доходів Політики місцевого економічного розвитку Підтримка розвитку інфраструктури і послуг для місцевого населення Підтримка інвестицій у сільськогосподарське підприємство
Роль територій	«Контейнер» ресурсів / вкладення в сільське господарство Сільський = сільськогосподарський простір Дуалізм сільський / міський	Центральна роль слабких сільських територій (гірські райони, депресивні сільські території, несприятливі райони) Увага до критеріїв визначення «слабкі сільські райони»	Уважне ставлення до всього сільського Неоднорідність сільських районів у регіональному та європейському контексті Багатомірне визначення поняття «сільський» Зниження розриву між слабкими сільськими територіями та міськими районами
Роль галузей	Центральне місце сільського господарства та професійного підприємства Інтеграція сільського господарства та агробізнесу в глобальний контекст	Центральне місце сільського господарства Інші галузі як можливість диверсифікованого розвитку сільськогосподарських підприємств	Центральне місце сільського господарства, двигуна процесів сільського розвитку (перший варіант моделі) Центральне місце інших галузей для диверсифікації місцевої економіки (другий варіант моделі)
Роль соціальних структур	Центральне місце професійних організацій, організацій виробників	Домінування організацій виробників Велика увага щодо операторів несільськогосподарських галузей	Сільський розвиток як процес з безліччю діючих осіб Необхідність форм і механізмів для управління конфліктами Центральне місце концепції партнерств Центральне місце поширення мереж
Роль інституційних структур	Концентрація управління політикою в руках адміністрації галузі (регіональної і національної)	Домінуюча роль галузевої адміністрації в управлінні напрямками політики Поширення форм кооперації та / або інтеграції з адміністрацією інших галузей	Створення форм місцевого та децентралізованого уряду Багаторівневе управління політиками і напрямками розвитку

Джерело: [6]

та підвищення як її якості, так і процесів виробництва. Основною проблемою, що сповільнює ці процеси, на даний час є якість управління – державного, регіонального, місцевого.

У процесі формування комплексної програми економічного розвитку сільських територій у країнах Європи існують 4 програми союзних ініціатив, які, на відміну від розглянутих цілей, що мають для регіонів вирівнююче значення, вирішують завдання розробки й адаптації нових методів для використання в рамках політики економічного розвитку регіонів європейських країн:

INTERREG – Європейська програма міжрегіональної та транснаціональної співпраці (бюджет 4,875 млрд євро);

AQUAL – програма боротьби з дискримінацією і нерівністю на ринку праці (бюджет 2,847 млрд євро);

URBAN – програма економічної реабілітації кризових міст з метою переходу до стійкого економічного розвитку (бюджет 4,7 млрд євро);

LIDER+ – підтримка спільних проектів в сільських регіонах, які ініціюють активну участь на місцевому рівні (бюджет 2,02 млрд євро). Ціль цієї про-

грами полягає у підтримці та орієнтації діючих осіб у сільськогосподарській місцевості на довгострокове використання потенціалу територій, а також у введенні інтегрованих, високоякісних і спрямованих на мультиплікацію стратегій стійкого економічного розвитку [4].

До основних напрямів реалізації програми **LIDER+** відносяться:

1. Підтримка територіально орієнтованих інтегрованих стратегій розвитку та основ залучення населення та інтеграції. При цьому пріоритетні напрями такі:
 - підтримка локальних виробників, створення доданої вартості для місцевої продукції;
 - покращення рівня якості життя на селі;
 - залучення інформаційних технологій в сільські території.

2. Підтримка спільної роботи між сільськими регіонами: районна, міжрайонна та міжнародна співпраця.

3. Об'єднання всіх сільських районів [10].

Висновки з цього дослідження. Для розвитку сільських територій України доцільно адаптувати таку практику країн ЄС: запровадження системи цільового спрямування коштів державного бюджету та формування в Україні спеціальних державних фон-

дів сільського розвитку за аналогією з ЄС (пропорції виділення коштів у структурних фондах ЄС складають: 28% – на розвиток транспортної інфраструктури, 30% – на людські ресурси – зайнятість, освіта, тренування; 42% – допомога виробничому сектору). Стартовим фінансовим джерелом повинно бути дотримання законодавства України щодо обсягів фінансування соціальної сфери села (щорічно 1% ВВП) або за рахунок відрахувань від господарської діяльності господарюючих суб'єктів будь-якої організаційно-правової форми та форми власності у розмірі 1,5% від їх доходів (як пропонується у Концепції Загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій до 2020 року); забезпечення системи преференцій підприємцям, які формують сферу зайнятості поза містом та сільськогосподарським виробництвом; підтримка проектів соціальної мобілізації через механізм грантової підтримки для забезпечення стартовим капіталом громад на реалізацію їх проектів (ініціатив) у таких сферах, як комунальний транспорт (для подолання ізоляваності в сільській місцевості, енергозбереження, навколишнє середовище) через співфінансування самої громади, коштів державного і місцевих бюджетів міжнародних організацій. Цікавим для України є досвід регіональних програм розвитку сільських територій ЄС. Так, зокрема, програма SAPARD ЄС спрямована на розвиток транспортної інфраструктури, водопостачання та системи сміттєзбору, яка заснована на спів фінансуванні; створення фонду ринку праці, який би частково фінансував створення робочих місць для спеціальних регіональних цілей або через податкові концесії, які надаються інвесторам у регіонах з високим рівнем безробіття, сприяв підвищенню територіальної мобільності робочої сили через відшкодування роботодавцями транспортних витрат на перевезення працівників (як в Угорщині); підтримка малого бізнесу через програми фінансової допомоги в його започаткуванні, що включають тривалі виплати, безвідсоткові кредити, тренування та консультування; забезпечення державними товарами та послугами на пільговій основі (продукція машинобудування, спрощена реєстрація бізнесу, запровадження продуктивних сортів рослин та порід тварин).

Очевидно, що у даний час державна політика сільського розвитку в Україні далека від досконалості, оскільки в ній чітко простежуються мотиви секторального підходу. Безумовно, принципи і механізми реалізації державної політики розвитку сільських територій в Європейському Союзі не зовсім придатні до України, проте їх адаптація дозволить уникнути помилок, які вже були допущені країнами ЄС.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аграрний сектор України на шляху до інтеграції : монографія / Авт. кол.: Бетлій М. та ін. ; За ред. О.М. Бородіної. – Ужгород : ІВА, 2006. – 496 с.
2. Бородіна О.М. Корегування політики державної підтримки сільського господарства України / О.М. Бородіна, О.М. Могильний // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 55-61.
3. Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О.Ф. (м. Суми), 26 квітня 2013 р. : у 4 т. / за заг. ред. О.В. Прокопенко. – Суми : Сумський державний університет, 2013. – Т. 1. – С. 192-194.
4. Engel J.F. Promotional strategy: managing the marketing communications process / J.F. Engel, M.R. Warshaw, T.C. Kinnear. – Chicago, London : Irwin, 1994. – 624 p.
5. Збарський В.К. Сталый розвиток сільських територій: проблеми і перспективи / В.К. Збарський // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 129-136.
6. Колесников В.І. Світовий досвід розвитку сільських територій / В.І. Колесников // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» № 4, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2956>.
7. Краєвська Г.О. Досвід ЄС з розвитку сільських територій корисний для України / Г.О. Краєвська // Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.conf.inem.lviv.ua/thesis/s1/Kraevska.pdf>.
8. Ткачук В.І. Диверсифікація сільської економіки: соціально-економічний ефект / В.І. Ткачук, Н.М. Куцмус // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 125-132.
9. Хомич Л.В. Стратегія регіонального розвитку і планування території / Л.В. Хомич // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4(5). – С. 142-149.
10. Шаптала К.О. Використання європейського досвіду розвитку сільських територій / К.О. Шаптала // Все о туризме – Туристическая библиотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/statii_others/shaptala.htm.